

Dyskursywne ujęcie tożsamości państwa w stosunkach międzynarodowych

Anna Skolimowska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

Zagadnienie tożsamości państwowych uczestników relacji międzynarodowych od lat 80. XX w. zaczyna powracać do naukowej refleksji na temat stosunków międzynarodowych dzięki zmianom, jakie do nauki o stosunkach międzynarodowych wnosi konstruktywizm¹. Oferowana przez niego optyka wymiaru ontologicznego rzeczywistości międzynarodowej pozwala na analizę takich zagadnień, jak m.in.: tożsamość, dyskurs, normy czy wartości w przestrzeni międzynarodowej, które pozostawały dotychczas na marginesie refleksji teoretycznej paradygmatów głównego nurtu, takich jak neorealizm czy neoliberalizm.

Za sprawą tzw. zwrotu konstruktywistycznego tożsamość staje się jednym z istotniejszych zagadnień, przez którego pryzmat analizowana jest rzeczywistość międzynarodowa. Wielość jednak konstruktywistycznych interpretacji rzeczywistości międzynarodowej, wyrażająca się w istnieniu kilku jego odmian (w artykule przyjęto dwójpodział na konstruktywizm tradycyjny oraz krytyczny) jest źródłem wielorakich interpretacji fenomenu tożsamości państwa w ramach tego paradygmatu. Owa wielość jest zarazem źródłem konstruktywistycznych problemów z kategorią tożsamości: sposobem badania i wyjaśniania, jak również niejednoznacznością na gruncie definicyjnym.

Warte zwrócenia uwagi badawczej jest ujęcie dyskursywne tożsamości oferowane przez badaczy reprezentujących konstruktywizm krytyczny, nawiązujący w tym aspekcie do dorobku poststrukturalistycznej tradycji badań językowych. Tutaj tożsamość państwa jawi się jako fenomen nietrwały, procesualny i kontekstualny, uzgadniany oraz kształtowany za pomocą języka. Takie ujęcie tożsamości państwa jest wyzwaniem dla osadzonych w tradycji pozytywistycznej czy behawioralnej paradygmatów nauki o stosunkach międzynarodowych.

Słowa kluczowe: tożsamość, konstruktywizm, poststrukturalizm, dyskurs, stosunki międzynarodowe.

Anna Skolimowska – profesor UKSW, doktor habilitowany, kierownik Zakładu Stosunków Międzynarodowych w Katedrze Stosunków Międzynarodowych i Studiów Europejskich, Instytut Nauk o Polityce i Administracji, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

¹ Zmiany wprowadzone do nauki o stosunkach międzynarodowych przez przedstawicieli konstruktywizmu określa się mianem tzw. zwrotu konstruktywistycznego. Ambicją konstruktywistycznych badaczy nie jest zbudowanie wielkiej czy całościowej teorii stosunków międzynarodowych, ale stanie się płaszczyzną dialogu istniejących podejść, tak aby móc wskazać na pomijane przez nie elementy w analizach rzeczywistości międzynarodowej. Istotą refleksji w ramach konstruktywizmu jest zwrócenie uwagi badawczej na treść oraz źródła interesów państw w przestrzeni międzynarodowej oraz ich społeczne tło. Więcej na ten temat w pracy J. Checkel, *The constructivist turn in international relations theory*, „World Politics” 1998, nr 50, s. 324–348.

Wstęp

Celem artykułu będzie ukazanie specyfiki refleksji nad zagadnieniem tożsamości państwa w nauce o stosunkach międzynarodowych z perspektywy konstruktywistycznej (zarówno w wersji tradycyjnej, jak i krytycznej/postmodernistycznej²) w kontekście rosnącej popularności ujęć dyskursywnych. Wnoszona przez konstruktywizm propozycja ujmowania tożsamości państwa wprowadza nowe elementy do refleksji nad naturą rzeczywistości międzynarodowej. Koncept tożsamości w myśli konstruktywistycznej odnosi się nie tylko do kategorii uczestnictwa czy podmiotowości państw w relacjach międzynarodowych, ale także dostarcza rozumienia ich interesów w przestrzeni międzynarodowej. Postmodernistyczne rozumienie tożsamości odwołuje się do kategorii języka/dyskursu, za którego pomocą tworzy się i przekształca rzeczywistość międzynarodową³.

Od lat 80. XX w. badacze stosunków międzynarodowych zwracają coraz większą uwagę na zagadnienie tożsamości państw w relacjach międzynarodowych, traktując je jako istotny czynnik wyjaśniający procesy zachowania oraz artykułowania interesów w stosunkach międzynarodowych⁴. Kategoria tożsamości w ramach paradygmatu konstruktywistycznego nie ma mimo to spójnej definicji, jak również sposoby jej postrzegania różnicują się w zależności od przyjętej przez badaczy postawy epistemologicznej oraz ontologicznej.

Koncept tożsamości nauka o stosunkach międzynarodowych zapożycza z psychologii społecznej, zwłaszcza z teorii tożsamości społecznej. Twierdzi się tutaj, iż grupy społeczne definiują siebie na podstawie zbioru idei, które mogą być wyrażone bezpośrednio poprzez dyskurs lub pośrednio przez wspólne symbole. Owe idee tworzą definicję danej grupy społecznej jako społeczności odmiennej od innych⁵. Członkowie takiej grupy są przekonani o istnieniu wspólnego fundamentu, na którym tworzą swoistą wspólnotę wyobrażoną. W ostatnim czasie kategoria tożsamości zaczyna odgrywać coraz bardziej istotną rolę w naukowej refleksji nad rzeczywistością międzynarodową. Wynika to z rosnącej popularności konstruktywistycznego założenia, iż interesy oraz działania uczestników relacji międzynarodowych warunkowane są przez ich tożsamość⁶.

² Podział na konstruktywizm tradycyjny (pozytywistyczny) oraz krytyczny (postmodernistyczny) zaproponowany został przez T. Hopfa w artykule *The promise of constructivism in international relations theory*, „International Security” 1998, nr 1(23), s. 171.

³ Postmodernizm na gruncie epistemologii odrzuca racjonalizm, głosząc, iż nie jest możliwe zdobycie obiektywnej prawdy o badanej rzeczywistości, gdyż proces poznawczy zawsze jest uwikłany w subiektywne sądy. Nauka produkuje świat, który analizuje.

⁴ A. Wendt, *Collective identity formation and the international state*, „American Political Science Review” 1994, nr 88(2), s. 384–396; P. Katzenstein, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York 1996.

⁵ R. Brubaker, F. Cooper, *Beyond “identity”*, „Theory and Society” 2000, nr 29(1), s. 1–47.

⁶ A. Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 144.

W literaturze odnoszącej się do problematyki tożsamości na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych pojawiają się już coraz śmielej opracowania odnoszące się do konstruktywistycznego ujęcia tego fenomenu⁷. Wciąż jednak brak jest ukazania tej problematyki w ujęciu porównawczym zarówno w kontekście ujęć tradycyjnych, jakimi są neorealizm czy neoliberalizm instytucjonalny, wobec których konstruktywizm przyjął stanowisko pośrednie, jak i w ramach paradygmatu konstruktywistycznego. Istotnym deficytem są także badania nad tożsamością w perspektywie językowej.

Tymczasem zakłada się, iż oferowane przez podejście konstruktywistyczne rozumienie tożsamości państw w relacjach międzynarodowych nie jest jednorodne i różnicuje się w zależności od wersji konstruktywizmu (tradycyjny czy krytyczny), w której ramach jest używane. Ponadto wnoszona przez konstruktywizm propozycja ujmowania tożsamości cechować się powinna oryginalnością wobec pozostałych paradygmatów nauki o stosunkach międzynarodowych, takich jak neorealizm czy neoliberalizm (zwłaszcza w wersji instytucjonalnej), ze względu na deklarowaną przez konstruktywistów ambicję bycia stanowiskiem pośrednim między tymi paradygmatami⁸.

Celem artykułu będzie ukazanie specyfiki konstruktywistycznego sposobu analizowania fenomenu tożsamości państwowych uczestników relacji międzynarodowych na tle paradygmatów neorealistycznego oraz neoliberalnego w poszukiwaniu konstruktywistycznej wartości dodanej oraz oryginalności w tym zakresie. Chodzić będzie o wskazanie na stan badań w ramach paradygmatu konstruktywistycznego oraz na możliwe szanse i wyzwania związane z odwoływaniem się zwłaszcza do postmodernistycznego ujęcia tożsamości państwowych uczestników stosunków międzynarodowych⁹.

Artykuł będzie składał się z trzech części. W pierwszej z nich ukazany zostanie fenomen tożsamości na gruncie nauk społecznych, skąd przeniknął do nauki o stosunkach międzynarodowych. Także zmiany, jakie nauki społeczne przechodzą pod względem podejścia do nauki oraz modeli jej uprawiania, rzutują w znacznym stopniu na badania na gruncie nauk o polityce, w tym nauki o stosunkach międzynarodowych. Najbardziej wyraźnym tego przejawem jest kwestia zwrotu językowego w latach 80. XX w. najpierw na gruncie nauk społecznych, a następnie na niwie nauki o stosunkach międzynarodowych, który to zwrot przeorientował uwagę badaczy na kwestię języka oraz dyskursu jako narzędzia nie tylko opisu rzeczywistości, ale także istotnego czynnika kształtującego specyfikę oraz zakres tożsamości uczestników relacji międzynarodowych.

⁷ M. Zehfuss, *Constructivism and identity: A dangerous liaison*, „European Journal of International Relations” 2001, nr 3(7), s. 315–348.

⁸ E. Adler, *Seizing the middle ground: Constructivism in world politics*, „European Journal of International Relations” 1997, nr 3(3), s. 319–363.

⁹ Ze względu na ograniczenia formalne w artykule pominięte zostanie zagadnienie tożsamości niepaństwowych uczestników stosunków międzynarodowych. Warto jednak w tym miejscu zwrócić uwagę, iż badania w tym zakresie są prowadzone na przykładzie chociażby Unii Europejskiej w kontekście jej tożsamości jako aktora stosunków międzynarodowych.

W drugiej części podjęta zostanie próba wyjaśnienia pojęcia „tożsamość” oraz ukazane zostaną możliwe sposoby jego analizy w ramach nauki o stosunkach międzynarodowych. Punktem odniesienia będzie sposób postrzegania tożsamości przez przedstawicieli wiodących paradygmatów nauki o stosunkach międzynarodowych, jakimi są neorealizm oraz neoliberalizm. Na tym tle ukazana zostanie specyfika zwrotu konstruktywistycznego w nauce o stosunkach międzynarodowych oraz jego znaczenie dla badań nad tożsamością.

W trzeciej części artykułu akcent położony zostanie na ukazanie ewolucji refleksji nad tożsamością w ramach dwóch wersji konstruktywizmu: tradycyjnego oraz krytycznego. Analizie poddana zostanie tutaj specyfika badań nad językiem oraz ich związek z fenomenem tożsamości w przestrzeni międzynarodowej. Nastąpi tutaj także analiza krytyczna konstruktywistycznego ujęcia tożsamości w przestrzeni międzynarodowej ze wskazaniem na szanse i zagrożenia związane z odwoływaniem się do tej kategorii w procesie wyjaśniania i rozumienia rzeczywistości międzynarodowej.

W artykule poszukiwana będzie odpowiedź na pytania: Jaka jest wartość konceptu tożsamości państwa dla analizy rzeczywistości międzynarodowej? Jak zjawisko to rozumiane i wyjaśniane jest przez wybranych przedstawicieli paradygmatu konstruktywistycznego? Jaka jest rola dyskursu w zakresie kształtowania oraz wyjaśniania fenomenu tożsamości państwa w przestrzeni międzynarodowej? Czy istotnie konstruktywizm z oferowaną przez niego kategorią tożsamości państwa jest stanowiskiem pośrednim między neorealistycznym a neoliberalnym spojrzeniem na rzeczywistość międzynarodową? Jakiego rodzaju ofertę metodologiczną ma paradygmat konstruktywistyczny w zakresie badań nad tożsamością państw w przestrzeni międzynarodowej?

Kategoria tożsamości w naukach społecznych

Odwoływanie się do kategorii tożsamości w procesach analizy oraz wyjaśniania rzeczywistości międzynarodowej nawiązuje do dorobku w zakresie konceptualizowania tożsamości rozwijanego na gruncie nauk społecznych, gdzie wskazać można na kilka możliwych sposobów ujmowania tego fenomenu¹⁰. Poniższa analiza będzie próbą ukazania specyfiki oraz różnorodności refleksji nad zagadnieniem tożsamości w naukach społecznych dla potrzeb uchwycenia jego istoty w nauce o stosunkach międzynarodowych.

W języku nauk społecznych pojęcie tożsamości zdomowało się w latach 50. XX w. za sprawą prac Erika Eriksona, który analizował tożsamość z punktu widzenia psychologii i psychoanalizy¹¹. W odniesieniu do tożsamości wyróżnić można kilka jej atrybutów. Tożsamość jest czymś, co albo ludzie/grupy społeczne/państwa mają, albo dążą do jej nabycia, albo powinni mieć. Jest ona cechą, której znaczenia należy

¹⁰ R. Brubaker, F. Cooper, op. cit.

¹¹ E. Erikson, *Identity: Youth and Crisis*, W.W. Norton & Company, New York 1968.

poszukiwać i je odkrywać¹². Także wiodący amerykański socjolog Anselm Strauss w pracy *Zwierciadła i maski* z 1959 r. ukazuje procesualny wymiar tożsamości, w który to proces zaangażowane są definicje sytuacji wielu stron interakcji oraz negocjacje tożsamości¹³.

Tożsamość może być rozumiana jako podstawa działań społecznych, będąc niekiedy przeciwstawiana kategorii interesów. Pojęcie tożsamości w tym kontekście używane jest dla podkreślenia sposobu, w jaki działania (indywidualne lub zbiorowe) wynikać mogą bardziej z samorozumienia podmiotu działającego niż z jego dążenia do realizacji określonego interesu. Tożsamość rozumiana może być również jako zbiorowy fenomen. Jest ona kategorią, za pomocą której jednostka wyraża swoje podobieństwo z innymi w danej grupie społecznej. Rozumiana tutaj może być ona jako identyczność (ang. *sameness*) wynikająca z cech danego podmiotu lub jako subiektywne poczucie, doświadczenie albo postrzeganie swojego podobieństwa wobec pozostałych członków danej grupy. Tożsamość taka objawiać się powinna w postawie solidarności czy wspólnymi działaniami z pozostałymi członkami grupy. W tym ujęciu różnica między pojęciem tożsamości jako narzędziem analitycznym a postawą społeczną jest często zamazana. Tożsamość jest produktem działań społecznych. Podkreśla się właściwość tożsamości jako powstającej w toku społecznych interakcji oraz jako element niezbędny do podejmowania działań zbiorowych¹⁴.

Tożsamość może być także efektem różnorodnych praktyk dyskursywnych istniejących po to, aby podkreślić odmiennność uczestnika danej grupy społecznej od innych¹⁵. Ujęcie takie odnaleźć można w pracach poststrukturalistów oraz postmodernistów, nawiązujących do dorobku Michaela Foucaulta czy Jacques'a Derrida w zakresie języka oraz dyskursu¹⁶. Autorzy ci wskazują na fakt, iż tożsamość jest kategorią, za pomocą której nie tyle zbudować można wiedzę o obiektach czy faktach społecznych, ile także wypracować ogólną teorię praktyk dyskursywnych. J. Derrida podkreśla nawet, iż tożsamość jest kategorią, której nie da się zrozumieć, odwołując się do istniejących już w naukach społecznych kategorii pojęciowych. Jednocześnie bez niej nie jest możliwe wyjaśnienie współczesnych zjawisk oraz fenomenów społecznych¹⁷.

W ramach nauk społecznych pojęcie tożsamości łączy prace nad podstawowymi kategoriami społecznymi, takimi jak: klasa społeczna, rasa, pochodzenie etniczne, płeć, niepełnosprawność i seksualność, wskazując na istnienie związku między procesami psychologicznymi a społecznymi zachodzącymi w ramach danych społeczeństw czy

¹² Ibidem, s. 10.

¹³ A.L. Strauss, *Mirrors and Masks*, Sociology Press, San Francisco 1959.

¹⁴ R. Brubaker, F. Cooper, op. cit., s. 9.

¹⁵ Ibidem, s. 6–9.

¹⁶ Przykładem może być praca: S. Hall, *Introduction: Who needs 'identity'*, w: S. Hall, P. du Gay, *Questions of Cultural Identity*, Sage, London 1996.

¹⁷ J. Derrida, *Positions*, The University of Chicago Press, Chicago 1981.

wspólnot politycznych¹⁸. Badania nad tożsamością stały się podstawą do głębszych refleksji nad naturą nowych i pojawiających się form społecznych oraz kulturowych, jak również wpływu globalizacji, transnarodowości, postkolonializmu i wielokulturowości na procesy społeczne i polityczne.

Wspomniane wyżej sposoby ujmowania tożsamości w naukach społecznych uprawiane są w ramach dwóch wiodących nurtów badawczych, które przenikają także oraz warunkują sposób myślenia o kategorii tożsamości na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych. Chodzi tutaj o funkcjonalizm strukturalny oraz interakcjonizm symboliczny (konstruktywizm). Badania w pierwszym nurcie zapoczątkowane zostały przez Herberta Blumera w latach 60. XX w. i rozwinięte oraz kontynuowane następnie przez George'a H. Meada. Autorzy ci rozwinęli szkołę myślenia w naukach społecznych, która wychodzi z założenia, iż jednostkę kształtuje jej tożsamość powstająca w toku interakcji z innymi¹⁹.

Drugi nurt, interakcjonizm symboliczny zwany konstruktywizmem, widoczny jest w pracy Petera Bergera i Thomasa Luckmanna *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge* z 1966 r. Autorzy tego traktatu z zakresu socjologii wiedzy starają się udzielić odpowiedzi na podstawowe pytania filozoficzne pojawiające się na gruncie socjologii teoretycznej. Podstawowa teza pracy P. Bergera i Th. Luckmanna brzmi, iż rzeczywistość jest społecznie tworzona, a analiza procesów w niej zachodzących należy do socjologii wiedzy. Fundamentalne pojęcia dla tych badaczy to kategoria rzeczywistości i wiedzy²⁰. Zaprezentowane przez P. Bergera i Th. Luckmanna tezy z zakresu socjologii wiedzy są wykładnią konstruktywistycznego rozumienia rzeczywistości społecznej. Jest to typ określonej postawy poznawczej, który opiera się na założeniu, że obiektywna rzeczywistość społeczna jako taka nie istnieje, stanowi ona bowiem konstrukcję społeczną. Jest efektem życia społecznego oraz skutkiem jego wielorakiej interpretacji. Za Bergerem i Luckmannem powiedzieć można, iż rzeczywistość społeczna może być traktowana jako forma świadomości²¹. Centralnym punktem owej subiektywnej rzeczywistości jest tożsamość stanowiona przez procesy społeczne. Podlega ona ciągłym modyfikacjom, zmianom oraz przekształceniom w toku interakcji. Procesy społeczne przyczyniają się z jednej strony do powstania danej tożsamości, a z drugiej wpływają na jej przekształcenia.

¹⁸ Przykłady takich prac to: M. Wetherell (red.), *Identity in the 21st Century. New Trends in Changing Times*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2009; J. McLaughlin, P. Phillimore, D. Richardson (red.), *Contesting Recognition Culture, Identity and Citizenship*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2011.

¹⁹ H. Blumer, *Sociological implications of the thought of George Herbert Mead*, „American Journal of Sociology” 1965, nr 71(5); G.H. Mead, *L'esprit, le moi et la société*, PUF, Paris 2007.

²⁰ P. Berger, Th. Luckmann, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Penguin Books, New York 1966.

²¹ R. Zięba, *Studia europejskie z perspektywy stosunków międzynarodowych*, w: K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski (red.), *Studia europejskie. Zagadnienia metodologiczne*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, s. 44.

Zrozumienie istoty założeń konstruktywizmu wymaga poznania jego stanowiska odnośnie do sposobów zdobywania wiedzy o badanej rzeczywistości oraz natury wiedzy już zdobytej. Są to zatem pytania o stosunek konstruktywizmu do kwestii ontologicznych i epistemologicznych. Analiza tego zagadnienia została dokonana przez A. Zybertowicza w pracy *Przemoc i poznanie. Studium z nie-klasycznej socjologii wiedzy*²². Autor wskazał tutaj na dwa modele poznania w naukach społecznych, określane mianem obiektywizmu i konstruktywizmu. Znajdują się one względem siebie w opozycji. W wyniku krytyki obiektywizmu zrodziła się perspektywa konstruktywistyczna.

Obiektywizm wychodzi z założenia, że rzeczywistość jest zewnętrzna i niezależna od poznania, a prawdziwość lub fałszywość przekonań zależy od natury świata. Stanowisko przeciwne zajmuje konstruktywizm, który stwierdza, że to, co postrzegane jest jako rzeczywistość, konstruowane jest w ramach praktyk społecznych, a prawdziwość przekonań na ten temat zależy od kontekstu społecznego. Obiektywizm zakłada zatem ontologiczny dualizm: wiedza–rzeczywistość, podczas gdy konstruktywizm znosi go, koncentrując się na poznaniu uwikłanym w praktykę.

Podobnie rzecz ma się w stosunku do kategorii prawdy w nauce. Obiektywizm zakłada, że znajduje się ona „na zewnątrz”: wiedzy, języka, kultury. Słowo jedynie ją uobecnia. Poznanie to adekwatne odzwierciedlenie rzeczywistości przez świadomość poznającego podmiotu. Konstruktywistyczny model wiedzy kwestię tę pojmuje inaczej. Stoi na stanowisku, że to, co „na zewnątrz” kultury, pozostanie nieznanne. Odkrywamy tu konsensualną koncepcję prawdy. Poznanie to forma orientacji w otoczeniu, polegająca na uzyskiwaniu ładu, na ustaleniu trwałych relacji między światem postrzeganym jako obiekty a zdarzeniami postrzeganymi jako reprezentacje. Przedmiotem poznania w modelu konstruktywistycznym jest społecznie tworzona rzeczywistość kulturowa. Na pytanie, co powoduje, że pewne sądy są uznawane za prawdziwe lub fałszywe, odpowiada, że przesądza o tym zgodność ze społecznie akceptowanymi schematami pojęciowymi. W modelu obiektywistycznym przedmiotem poznania jest obiektywnie istniejąca rzeczywistość kulturowa i pozakulturowa.

W odniesieniu do kwestii epistemologicznych obiektywistyczny model zakłada, że wszelkie poznanie następuje w wyniku odkrywania uniwersalnych prawd i faktów na temat rzeczywistości oraz możliwe jest istnienie neutralnych sposobów poznawania świata. Wiedza jest efektem relacji podmiot poznający–przedmiot poznania. Kształt wiedzy wyznaczony jest przez świat, do którego ją odnosimy. Aparat pojęciowy nauki może służyć do opisu właściwości świata całkowicie i niezależnie od kultury.

Z kolei w ramach modelu konstruktywistycznego argumentuje się, że fakty są społecznie wytwarzane, a nie odkrywane. Są one zrzęcznie skonstruowanymi obiektami kulturowymi. Za fakty uznawane są te koncepcje, których roboczy, społeczny charakter został zamaskowany (też za pomocą chwytów retorycznych). Fakty zawsze mogą

²² A. Zybertowicz, *Przemoc i poznanie. Studium z nie-klasycznej socjologii wiedzy*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1995.

zostać rozmontowane i przekształcone tylko w interpretacje. Wiedza ma charakter ideologiczny – nie jest neutralna wobec struktur ludzkiego działania, bardziej sprzyja realizacji jednych potrzeb/interesów niż innych. Nauka nie ma uprzywilejowanego dostępu do rzeczywistości pozakulturowej. Jej autorytet związany jest z pozycją w kulturze nowożytnej. Nauka jest jedną z „form życia”, która wcale nie dostarcza reszcie naszej kultury transcendentnych podstaw. Wiedza powstaje w obszarze relacji międzyludzkich, jest produktem serii interakcji społecznych. Aparat nauki strukturalizuje zastane już doświadczenia społeczne oraz generuje jego nowe obszary.

Teorie naukowe w modelu obiektywistycznym stanowią adekwatne reprezentacje właściwości pozajęzykowego świata. Model konstruktywistyczny sprzeciwia się twierdzeniu, że obrazy świata adekwatnie oddają jakąś pozakulturową rzeczywistość. Zakłada możliwość pozajęzykowego punktu wiedzenia. Punkt taki nie może być jednak dany w obrębie toczącego dyskursu.

W kwestii metodologii model obiektywistyczny głosi, że w badaniach kluczowe znaczenie mają takie kategorie, jak: zgodność z rzeczywistością lub podobieństwo do niej. Dla konstruktywizmu kategorie naczelne to konsens i jego zakres społeczny, definicja sytuacji, schemat pojęciowy oraz kultura²³.

Na podstawie dokonanej analizy fenomenu tożsamości na gruncie nauk społecznych zauważyć można, iż kwestia ta cieszy się rosnącą popularnością nie tylko wśród psychologów, socjologów, ale także wśród przedstawicieli nauk o polityce, w tym nauki o stosunkach międzynarodowych. Popularność tożsamości w badaniach społecznych wiązać należy ze zmianami w zakresie filozofii nauki, wyrażającymi się m.in. w odchodzeniu od obiektywistycznego modelu wiedzy w kierunku ujęć konstruktywistycznych, w tym także dyskursywnych. Spojrzenia te traktują rzeczywistość jako zmienną, dynamiczną i konstruowaną w toku interakcji.

Tożsamość na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych – zarys problematyki

W nauce o stosunkach międzynarodowych pojęcie tożsamości państwa jest nieostre. Nie istnieje jego spójna definicja. Badacze jednak coraz częściej sięgają po ten koncept, zwłaszcza od lat 80. XX w. wraz ze zwrotem konstruktywistycznym w nauce o stosunkach międzynarodowych. W tym aspekcie pojęcie oraz fenomen tożsamości państw w stosunkach międzynarodowych jest nieodzownym elementem wyjaśniania i rozumienia ich interesów oraz działań w stosunkach międzynarodowych. Skoro bowiem za Alexandrem Wendtem twierdzi się, że interesy państw kształtowane są przez ich tożsamości, a te zmieniają się w czasie, zatem w sposób naturalny fenomen tożsamości w coraz większym stopniu staje się przedmiotem naukowej refleksji²⁴.

²³ Ibidem, s. 58–66.

²⁴ A. Wendt, *Social Theory...*, op. cit.

Konstruktywizm twierdzenia odnośnie do rzeczywistości międzynarodowej formułowany jest w opozycji do dwóch wiodących dotychczas paradygmatów nauki o stosunkach międzynarodowych: neorealizmu²⁵ i neoliberalnego instytucjonalizmu. Te dwa podejścia określić można jako pozytywistyczne oraz racjonalistyczne (obiektywistyczne). Podzielają one założenie o tym, iż państwa są aktorami unitarnymi w przestrzeni międzynarodowej, działają w sposób racjonalny, dążąc do maksymalizacji swoich interesów. Za wiodącą dla założeń teorii neoliberalnej uznać można pracę Kennetha Waltza z 1979 r. *Theory of International Politics*²⁶, natomiast w odniesieniu do neoliberalizmu może to być praca R. Keohane'a *After Hegemony Cooperation and Discord in the World Political Economy* z 1984 r.²⁷

K. Waltz tłumaczy, iż zachowanie państw w systemie stosunków międzynarodowych determinowane jest ich zasobami oraz pozycją w anarchicznym środowisku. Państwa podejmują decyzje na podstawie dążenia do osiągnięcia bezpieczeństwa za pomocą siły²⁸.

W odniesieniu do tożsamości państw w przestrzeni międzynarodowej obydwa nurty (neorealizm oraz neoliberalizm) prezentują ontologiczny materializm, który nie pozwala na analizę niematerialnych aspektów funkcjonowania państw w przestrzeni międzynarodowej, jakim jest m.in. tożsamość²⁹.

Neorealistyczny paradygmat w nauce o stosunkach międzynarodowych w niewielkim stopniu odnosi się do zagadnienia tożsamości państwa, traktując tę kategorię jako kształtowaną przez czynniki materialne (ten sam język używany przez obywateli danego państwa czy historię). Hans Morgenthau twierdzi, iż państwa składają się z licznych grup społecznych, które mają określone i dane już z góry tożsamości. Istotą interakcji

²⁵ (Neo)realizm w nauce o stosunkach międzynarodowych jest nurtem niejednorodnym, wielowątkowym. Wyróżnić można m.in. realizm historyczny, strukturalny czy liberalny. J. Czuputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 73.

²⁶ K. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, New York 1979.

²⁷ R. Keohane, *After Hegemony Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 1984.

²⁸ K. Waltz, *Theory of International...*, op. cit., s. 65.

²⁹ Teorie stosunków międzynarodowych można uporządkować według stanowisk ontologicznego i epistemologicznego. Stanowisko ontologiczne charakteryzuje się podjęciem problemu, na ile rzeczywistość międzynarodowa istnieje obiektywnie, a na ile jest ona wytworem ludzkiego umysłu. Obiektywizm zakłada, że stosunki międzynarodowe istnieją niezależnie od naszej wiedzy o niej, są naturalistyczne i materialistyczne. W perspektywie materialistycznej podstawowymi determinantami rzeczywistości są przedmioty materialne: świat przyrody, siła militarna czy potencjał gospodarczy. Druga perspektywa ontologiczna – idealizm, stoi na stanowisku, że podstawowym „budulcem” rzeczywistości społecznej jest struktura świadomości społecznej; to idee tworzą strukturę społeczną i wpływają na czynniki materialne. Do tych czynników ideacyjnych zalicza się m.in.: prawo, język, wartości i normy społeczności międzynarodowej. Teorie stosunków międzynarodowych możemy sklasyfikować według powyższych kryteriów. W wyniku tej klasyfikacji otrzymamy teorie pozytywistyczne, wyznające obiektywizm w stosunku do ontologii, jak i epistemologii; teorie postpozytywistyczne, które w obu wymiarach są subiektywistyczne; teorie krytyczne, przyjmujące ontologiczny obiektywizm i epistemologiczny subiektywizm. J. Czuputowicz, op. cit., s. 403.

w ramach pluralistycznych społeczeństw jest naturalny konflikt różnych tożsamości³⁰. W tym aspekcie paradygmat neorealistyczny traktuje tożsamość jako kategorię już ukształtowaną w toku historycznej ewolucji społeczeństw państw, czyniąc z niej efekt wewnętrznych procesów становienia państwa.

W przypadku neoliberalizmu, paradygmatu, który rozwija się w nauce o stosunkach międzynarodowych od lat 60. XX w., analiza oraz opis rzeczywistości międzynarodowej, jaki proponuje szkoła realistyczna, jest niewystarczający. Neoliberalowie postrzegają relacje międzynarodowe przez pryzmat tego, co państwa łączy w stosunkach międzynarodowych. Państwa w ramach tego systemu zdolne są do kompromisu oraz współpracy, a regulatorem ich interakcji jest prawo międzynarodowe. Państwa współpracują ze sobą, negocjują w przestrzeni międzynarodowej, ponieważ mają w tym wspólny interes³¹.

W ramach paradygmatu liberalnego uznaje się założenie, iż najważniejszym uczestnikiem stosunków międzynarodowych są racjonalne jednostki i grupy społeczne, które promują swoje interesy. Liberalna teoria analizuje politykę w sposób zdecentralizowany, gdzie potrzeby jednostek i grup mają pierwotne w sensie genetycznym znaczenie w kształtowaniu interesów formujących zachowanie państwa. Państwo i jego instytucje pełnią funkcję pasa transmisyjnego, za którego pośrednictwem preferencje jednostek i grup społecznych są przekształcane w politykę zagraniczną państwa. Proces ten jest realizowany przez działających w duchu nacjonalizmu jego przedstawicieli. System międzynarodowy to konfiguracja preferencji państw, które oddziałują na ich zachowanie³². Liberalowie (Robert Keohane, Joseph Nye) podkreślali współzależność między państwami, relacjami transnarodowymi i uczestnikami pozapaństwowymi, szczególnie skupiając uwagę na korporacjach międzynarodowych. Wszechobecna współzależność ich zdaniem podważyła naturę i efektywność władzy państwa. Dlatego choć pozostaje ono nadal w centrum uwagi, to jednak nie wpływa wyłącznie na wyniki działań politycznych³³.

Tożsamość w ujęciu paradygmatu neoliberalnego traktowana jest jako determinanta preferencji państwa w przestrzeni międzynarodowej. Używa się tutaj pojęcia „tożsamości społecznej” rozumianej jako zbiór preferencji podzielanych przez członków danego społeczeństwa odnośnie do sposobu sprawowania władzy. Tożsamość społeczna określa, kto jest częścią danej wspólnoty. Liberalowie nie poświęcają jednak

³⁰ H. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Knopf, New York 1967, s. 484–485.

³¹ R. Keohane, *Neoliberal institutionalism: A perspective on world politics*, w: R. Keohane (red.), *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*, Westview Press, Boulder 1989, s. 3.

³² E. Haliżak, *Liberalna teoria polityki zagranicznej*, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2016, nr 2, <http://ptsm.edu.pl/wp-content/uploads/2016/11/ptsm-5-t.-2-halozak.pdf> (dostęp: 30.09.2019), s. 2.

³³ S. Bieleń, *Tożsamość uczestników stosunków międzynarodowych*, w: R. Zięba, S. Bieleń, J. Zajac, *Teoria i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015, s. 156.

zbyt wiele uwagi problematyce pochodzenia owych tożsamości. Wskazuje się na trzy elementy, wokół których państwa tworzą tożsamości społeczne: granice geograficzne, procesy podejmowania decyzji politycznych oraz regulacje społeczno-gospodarcze³⁴.

Tymczasem przedstawiciele konstruktywizmu (Alexander Wendt, Nicolas Onuf, Friedrich Kratochwil) zakwestionowali zarówno założenia ontologiczne, jak i epistemologiczne realizmu i liberalizmu w ramach nauki o stosunkach międzynarodowych, wprowadzając swoistą socjalizację refleksji naukowej poprzez zwrócenie uwagi badawczej na znaczenie idei, norm, instytucji i tożsamości dla rozumienia oraz wyjaśniania rzeczywistości międzynarodowej. Dowodem na zajście tego procesu był tzw. zwrot językowy w latach 80. XX w. Jego istotą jest przekonanie, iż to język stanowi klucz do zrozumienia współczesnej rzeczywistości.

Konstruktywizm w nauce o stosunkach międzynarodowych był odpowiedzią na zmiany zachodzące w rzeczywistości międzynarodowej w latach 80. i 90. XX w.: spadek znaczenia suwerenności państwowej w wyniku postępujących procesów globalizacji, rosnące ekonomiczne i społeczne znaczenie wiedzy naukowej, zmiana dotychczasowego układu sił itd. Zjawiska te uświadomiły badaczom, że nauka nie jest niezależna od przedmiotów, których dotyczy, ale je kształtuje. Twierdzenie to pojawiło się zwłaszcza w kontekście dobiegającej końca zimnej wojny. Dotychczasowe teorie nie były w stanie ani przewidzieć nadchodzącej zmiany, ani następnie uchwycić jej istoty. Ten poznawczy pesymizm na gruncie ontologicznym przeniósł się także na kwestie epistemologiczne, głosząc zwątpienie w pozytywistyczny paradygmat nauki. W tym czasie głoszono koniec nie tylko teorii, ale i „koniec historii”, jak to czynił Francis Fukuyama. Kontekst historyczny (tj. zakończenie zimnej wojny) i dyskusje między badaczami stosunków międzynarodowych (szczególnie neorealistami oraz neoliberalami) przygotowały grunt dla konstruktywistów, który stał się szczególnie popularny wśród badaczy ze Stanów Zjednoczonych. W Europie dominowało wówczas myślenie o stosunkach międzynarodowych rozwijane głównie przez szkołę angielską, której analiza interakcji między państwami skupiała się na roli idei. Z tego względu konstruktywizm znalazł także zwolenników wśród badaczy z Europy, także kontynentalnej³⁵.

Konstruktywiści zainteresowani są analizą tego, w jaki sposób funkcjonuje świat społeczny i polityczny. Głównym argumentem przeciwko stosowaniu dotychczasowych teorii dla wyjaśnienia rzeczywistości międzynarodowej było wysuwane przez nich twierdzenie:

Neorealizm oraz neoliberalizm są niedosocjologizowane, w tym sensie, że nie poświęcają dostatecznej uwagi sposobom, w jaki aktorzy są konstruowani w rzeczywistości

³⁴ A. Moravcsik, *Liberal International Relations Theory: A Social Scientific Assessment*, https://projects.iq.harvard.edu/files/wcfia/files/607_moravcsik.pdf (dostęp: 15.07.2019), s. 11.

³⁵ A. Skolimowska, *Konstruktywizm jako teoria integracji europejskiej*, Oficyna Wydawnicza Łoś-Graf, Warszawa 2013.

międzynarodowej. Ta wspólna cecha skutkuje tym, że dalsza debata między neorealistami i neoliberalami stała się niemożliwa³⁶.

Zauważyć tutaj można, iż ambicją konstruktywistycznych badaczy od lat 80. XX w. jest dążenie do uzupełnienia twierdzeń odnośnie do rzeczywistości międzynarodowej w ramach wiodących paradygmatów o te elementy, które dotychczas stanowiły o ich słabości. W odniesieniu do tożsamości neorealizm nie dostrzega zmiennego, dynamicznego charakteru tożsamości oraz wzajemnego wpływu podmiotów państwowych na kształtowanie oraz zmiany ich tożsamości. W przypadku paradygmatu neoliberalnego badaczom umyka kwestia ich genezy oraz zmiennej natury. W przypadku obydwu paradygmatów chodzi o ich uzupełnienie o czynniki niematerialne w procesach stanowienia interesów oraz tożsamości państw w przestrzeni międzynarodowej, a także o otwarcie wymiaru epistemologicznego na konstruktywistyczny model wiedzy.

Konstruktywizm wobec zagadnienia tożsamości państwa

Konstruktywistyczne myślenie w ramach stosunków międzynarodowych inspirowane było zmianami, jakie zachodziły w obszarze innych nauk społecznych, głównie filozofii nauki³⁷. Do stosunków międzynarodowych termin „konstruktywizm” wprowadził amerykański badacz Nicholas Onuf. Po raz pierwszy użył tego terminu w swojej książce z 1989 r. pt. *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*³⁸. Do przedstawicieli tego nurtu należą także m.in: Peter Katzenstein, Friedrich Kratochwil czy Alexander Wendt. Autorzy ci stawiają pytania o rolę tożsamości, norm w kształtowaniu się interesów narodowych, o charakter procesów instytucjonalizacji oraz globalnego zarządzania, a także o społeczną konstrukcję reżimów międzynarodowych³⁹.

Konstruktywizm postrzegany jest jako droga pośrednia (ang. *middle ground, via media*) między stanowiskami racjonalistycznymi (głównie neorealizmem i neoliberalizmem)

³⁶ A. Wiener, *Constructivist approaches in international relations theory: Puzzle and promises*, „Constitutionalism Webpapers” 2006, nr 5, s. 9.

³⁷ W socjologii Anthony Giddens (1984 r.) zaproponował teorię strukturacji jako sposób analizy relacji między strukturami i podmiotami. Jego zdaniem struktura (tj. zasady, normy, które kierują działaniami społecznymi) nie określa w sposób mechaniczny zachowania podmiotu. Relacje między strukturą a aktorem obejmują intersubiektywne rozumienie i sens. Struktura nie ogranicza aktora, a ten może także przekształcać strukturę sposobem myślenia o niej.

³⁸ Nicholas Onuf jest autorem takich dzieł, jak: *A constructivist manifesto*, w: K. Burch, R.A. Denmark (red.), *International Constituting Political Economy*, Lynne Rienner Publishers, London 1997, s. 7–18; *Constructivism: A user's manual*, w: V. Kubáľková (red.), *International Relations in a Constructed World*, Routledge, London 1998, s. 3–12; *Worlds of our own making: The strange career of constructivism*, w: D. Puchala (red.), *Visions of International Relations*, University of South Carolina Press, Columbia 2002, s. 119–141; *Parsing personal identity*, w: F. Debrix (red.), *Language Agency and Politics in a Constructed World*, Routledge, New York 2002, s. 26–50.

³⁹ Ch. Reus-Smit, *Konstruktywizm*, w: S. Burchill (red.), *Teorie stosunków międzynarodowych*, tłum. P.K. Frankowski, Książka i Wiedza, Warszawa 2006, s. 278.

a krytycznymi (głównie postmodernizm czy teorie krytyczne) w ramach trzeciej debaty paradygmatycznej⁴⁰.

Zmiany wprowadzone przez konstruktywizm określa się mianem „zwrotu konstruktywistycznego”. „Zwrot” w zakresie ontologii polega na otwarciu się na czynniki ideacyjne w badaniach rzeczywistości międzynarodowej. Chodzi o takie, jak: normy, idee, dyskurs, tożsamości, wartości itp. W ramach konstruktywizmu wyróżnić można kilka wariantów. W artykule zastosowane zostanie odniesienie do podziału na konstruktywizm tradycyjny i krytyczny, który proponuje Ted Hopf⁴¹. Przedstawione zostaną tylko wybrane prace przedstawicieli obydwu wariantów, uznane za najbardziej reprezentatywne dla podejmowanych rozważań.

Konstruktywizm tradycyjny (ang. *conventional constructivism*), który dominuje głównie w Stanach Zjednoczonych, koncentruje się na znaczeniu norm oraz tożsamości w kształtowaniu polityki międzynarodowej (ideacyjna ontologia). Badacze tego nurtu przyjmują pozytywistyczną orientację epistemologiczną, głosząc potrzebę budowania mostów między różnymi podejściami teoretycznymi. Zakłada się tutaj, że prawda o świecie jest możliwa do odkrycia w wyniku obiektywnej procedury badawczej. Źródłem inspiracji teoretycznej są tutaj socjologia, instytucjonalizm oraz teoria organizacji. Metateoretycznym kwestiom nie poświęca się zbyt wiele uwagi badawczej⁴². Wśród przedstawicieli tego nurtu znajdują się m.in. J. Checkel, J. Jupille czy L. Caporaso.

Konstruktywizm krytyczny (ang. *interpretative constructivism*) cieszy się największą popularnością w Europie. Zajmuje się kwestią języka w kształtowaniu rzeczywistości społecznej. Głównymi kategoriami analitycznymi są tutaj potęga i dyskurs. Epistemologicznie badacze ci odwołują się do postpozytywizmu. Przykładowo zamiast pytania o to, jakie czynniki spowodowały zmianę tożsamości państwa w danym zakresie, konstruktywiści ci koncentrują się na tle danego wydarzenia oraz na konstrukcjach językowych (dyskursie), które towarzyszyły zajściu zmiany. W badaniach odwołują się do metod indukcyjnych, skupiając się na procesie rekonstrukcji tożsamości państw. Koncentrują się na kwestii języka w kontekście reprodukcji tożsamości w świecie społecznym. Konstruktywiści ci stosują metodę analizy dyskursu. Inspiracją teoretyczną są dla nich badania językowe prowadzone na gruncie teorii społecznej przez takich

⁴⁰ E. Adler, op. cit., s. 319.

⁴¹ T. Hopf, *The promise of constructivism in international relations theory*, „International Security” 1998, nr 1(23), s. 171–200.

⁴² Jest to metoda badawcza polegająca na tym, iż badacz towarzyszy badanemu zjawisku w celu odkrycia ukrytych jego znaczeń. Za pomocą tej metody próbuje się zidentyfikować zachodzący proces, tzn. mechanizmy i powiązania między niezależnymi zmiennymi oraz efekt zmiennych zależnych. *Process tracing* zmusza badacza do rozważenia alternatywnych ścieżek, przez które dojść może do skutku dane zjawisko. Metoda ta oferuje także możliwość nakreślenia więcej niż jednej potencjalnej ścieżki ewolucji danego zjawiska.

badaczy, jak Habermas, Bourdieu czy Derrida⁴³. W kontynentalnej (europejskiej) tradycji w naukach o polityce konstruktywizm ma postać postpozytywistyczną. Badacze tego nurtu przeczą istnieniu obiektywnej prawdy o rzeczywistości, gdyż ta uwikłana jest w subiektywne rozumienie i interpretacje⁴⁴.

To, co łączy obydwa nurty konstruktywizmu, jest przekonanie, że nie istnieje obiektywna rzeczywistość społeczna. Świat społeczny i polityczny nie są obiektami materialnymi istniejącymi poza ludzką świadomością. System międzynarodowy nie jest czymś zewnętrznym wobec jednostki. Istnieje jako intersubiektywna świadomość między ludźmi, jest wytworem człowieka i ma charakter ideacyjny. Stanowi zestaw idei, zbiór myśli, system norm wypracowany przez określonych ludzi w określonym miejscu.

Główne założenia konstruktywistycznego programu badawczego w nauce o stosunkach międzynarodowych są następujące: 1) stosunki międzynarodowe składają się głównie z idei oraz norm; 2) czynniki materialne odgrywają w nich rolę drugorzędą (ontologiczny idealizm); 3) czynnikami ideacyjnymi są: intersubiektywne przekonania (idee, koncepcje), które przekonania tworzą i wyrażają interesy i tożsamości; skupienie się na sposobach kształtowania i wyrażania tych relacji np. za pomocą zbiorowych instytucji społecznych, jak suwerenne państwa; świat społeczny stwarzany przez człowieka⁴⁵.

Zainteresowanie kategorią tożsamości pojawia się na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych wraz z rosnącą popularnością twierdzeń konstruktywistycznych. Konstruktywizm kładzie nacisk na znaczenie subiektywnych znaczeń, a istotą wysiłku badawczego w ramach tego nurtu jest badanie sposobów powstawania owych wspólnych znaczeń⁴⁶. Ponadto w ujęciu konstruktywistycznym zakłada się, iż nie istnieją z góry dane obiekty materialne czy kategorie pojęciowe, ale są one przedmiotem społecznej konstrukcji w ramach danych struktur politycznych⁴⁷.

W ramach konstruktywizmu tradycyjnego twierdzenia odnośnie do tożsamości rozwijane są przez Alexandra Wendta⁴⁸. Uważa on tożsamość za subiektywny sąd istniejący na poziomie jednostkowym, mający swoje korzenie w samorozumieniu aktora. Znaczenie tego rozumienia zależne jest od tego, czy inni aktorzy rozumieją tożsamość aktora w oczekiwany przez niego sposób. Na tożsamość składają się zatem dwa rodzaje idei: wyobrażenia o samym sobie oraz te, które o danym podmiocie mają

⁴³ J. Checkel, *Constructivist approaches to European integration*, „Arena Working Paper Series” 2006 nr 6, s. 7, http://www.arena.uio.no/publications/working-papers2006/papers/wp06_06.xml (dostęp: 20.09.2019).

⁴⁴ A. Wiener, op. cit., s. 13.

⁴⁵ R. Jackson, G. Sørensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, tłum. A. Czwojdrak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 272.

⁴⁶ A. Wendt, *Social Theory...*, op. cit., s. 55.

⁴⁷ Ibidem, s. 169.

⁴⁸ Przykładami prac odnośnie do tożsamości w ramach konstruktywizmu tradycyjnego są także m.in.: M. Finnemore, *Constructing norms of humanitarian intervention*, w: P.J. Katzenstein (red.), op. cit.

inni. W tym aspekcie tożsamość stanowiona jest przez wewnętrzne oraz zewnętrzne względem danego podmiotu struktury. A. Wendt wyróżnia przy tym kilka rodzajów tożsamości:

- a) osobiste lub korporacyjne – takie tożsamości są tworzone przez samoorganizującą się strukturę, które odróżniają aktorów od innych. A. Wendt wskazuje na istnienie zjawiska tożsamości korporacyjnej, które odnosi się do zestawu cech wewnętrznych, samoorganizujących daną społeczność polityczną. Są to: osoby działające w danej społeczności, zasoby fizyczne, opinie i instytucje⁴⁹;
- b) dotyczące typu – tożsamość, która istnieje integralnie z aktorem i zależy od cech aktora (system polityczny – np. państwa demokratyczne, monarchie itp.). Aktor może mieć wiele typów tożsamości w zależności od jego cech;
- c) dotyczące roli – ta tożsamość może istnieć tylko w relacji z innymi, ponieważ to inni ją uzasadniają i nadają jej znaczenie;
- d) tożsamość zbiorowa – taka tożsamość jest związana z procesem identyfikacji, tj. rozważaniem obrazu siebie w oczach innych podczas procesu konstruowania własnej tożsamości. W tej kategorii jednostka oznacza swoje podobieństwo do innych osób w grupie. Można to rozumieć jako samą identyczność wynikającą z cech danego podmiotu lub jako subiektywne odczucie, doświadczenie lub postrzeganie własnego podobieństwa do innych członków danej grupy. Taka tożsamość ujawnia się w postawie solidarności lub wspólnych działań z innymi członkami grupy. Z tej perspektywy różnica między pojęciem tożsamości jako narzędziem analitycznym a postawą społeczną jest często niejasna⁵⁰.

Wprowadzona przez A. Wendta koncepcja tożsamości stanowi rewolucję w zakresie rozumienia interakcji między podmiotami stosunków międzynarodowych. Zakłada, że tożsamość jest rozwijana, wspierana i zmieniana w procesie interakcji między nimi, a same stosunki międzynarodowe są konstruowane społecznie. Dlatego też tożsamości mają zmienny charakter w danym czasie i miejscu.

Alexander Wendt wskazuje na trzy mechanizmy, za pomocą których tworzoną się tożsamości państwa w przestrzeni międzynarodowej:

- a) konteksty strukturalne – intersubiektywne struktury systemów międzynarodowych stanowią konteksty interakcji, w ramach których tworzą się zbiorowe tożsamości. W toku tych interakcji wytwarza się wzajemne rozumienie interesów, wytwarzane są zasoby wiedzy na temat oczekiwań względem państw oraz ich ról pozwalające następnie określać ich tożsamości;
- b) procesy systemowe – Wendt wskazuje na dwa procesy systemowe istotne dla kształtowania tożsamości państwa: rosnące współzależności (rozumiane jako wewnętrzne artykułowanie potrzeby interakcji lub wskazywanie na istnienie wspólnego zagrożenia zewnętrznego) oraz występowanie między państwami podobieństw

⁴⁹ A. Wendt, *Collective identity...*, op. cit., s. 384–396.

⁵⁰ Ibidem.

w zakresie wartości kulturowych i politycznych. Nałożenie się na siebie obydwu procesów stanowi podatny grunt dla wykształcenia się tożsamości, a tym samym prowadzi do większej wrażliwości aktorów politycznych na siebie nawzajem;

- c) praktyka strategiczna – A. Wendt czerpie je z symbolicznego interakcjonizmu i wyjaśnia, że aktorzy formują swoją tożsamość poprzez interakcje z innymi, co opisuje za pomocą teorii uczenia się; ważną rolę w tym procesie odgrywają strategie behawioralne i retoryczne⁵¹.

W sposobie wyjaśniania fenomenu tożsamości przez A. Wendta istnieje fundamentalna zależność między strukturą stosunków międzynarodowych a państwem. Analiza Wendta koncentruje się bowiem na procesach wzajemnych interakcji, w ramach których państwa (re)definiują, podtrzymują lub zmieniają swoją tożsamość. Ważny wniosek, który wiąże się z tezami A. Wendta odnośnie do tożsamości, jest taki, iż nie jest ona dana z góry, statyczna, ale ma charakter zmienny, jest rozwijana, podtrzymywana lub przekształcana w procesie interakcji. Autor podkreślił, że tożsamość (rozumiana jako cecha aktora w danym czasie) jest podstawą do artykułowania interesów państwa w przestrzeni międzynarodowej. Według Wendta stosunki międzynarodowe są ciągłym procesem określania przez państwa tożsamości w stosunku do innych. W tym aspekcie twierdzenia A. Wendta stanowią polemikę z główną osią neorealistycznej narracji na temat rzeczywistości międzynarodowej. Według niego stosunki międzynarodowe nie są niezienne i z natury anarchiczne, ale konstruowane i przekształcane w toku ciągłych interakcji. Zatem także tożsamości państw nie są z góry dane, ale wytwarzane i podtrzymywane w toku interakcji⁵².

A. Wendt twierdził, że tożsamość kształtuje relacje między państwami w ramach polityki międzynarodowej. Zrozumienie tożsamości państwa w przestrzeni międzynarodowej wymaga analizy jego działań. W ten sposób możemy wyróżnić kilka cech konstruktywistycznego użycia terminu tożsamość w ujęciu A. Wendta: tożsamość jest konstruowana społecznie; tożsamość jest pojęciem dynamicznym oraz kontekstualnym; tożsamość opiera się na „tradycji”, w której ma ona szczególną legitymizację, a zatem ma szczególny związek z historią; tożsamość utrzymuje bliski związek z systemem wartości politycznych, w których jest realizowana; tożsamość opiera się na rysowaniu granic między „ja” a „innym”⁵³.

Wypracowany przez A. Wendta sposób ujmowania tożsamości państwa w przestrzeni międzynarodowej ma deficyty. Po pierwsze, wydaje się być tautologią, gdyż orzekanie o tożsamości wynika z obserwacji zewnętrznej, międzynarodowej aktywności państwa. Gdy już uda się wydedukować cechy owej tożsamości na podstawie obserwacji oraz analizy działania państwa, nie ma wiarygodnego sposobu ustalenia, czy ewentualna zmiana w zachowaniu na arenie międzynarodowej wynika ze

⁵¹ Ibidem, s. 389–394.

⁵² A. Skolimowska, *Identity issue in international relations: Constructivist approach*, „Athenaeum. Polish Political Science Studies” 2017, nr 56, s. 189.

⁵³ Ibidem.

zmiany tożsamości państwa czy też warunkowana jest przez inne czynniki. Kwestii tej niestety nie udaje się A. Wendtowi wyjaśnić zbyt dokładnie. Po drugie, według tego ujęcia tożsamość państwa może stać się synonimem dla stosunkowo stabilnego wzorca zachowania, podczas gdy każda zmiana tego wzorca może być łatwo mylona ze zmianą tożsamości. Ponadto zaproponowane przez A. Wendta ujęcie tożsamości nie prowadzi do wyjaśnienia przyczyn, dla których państwa obierają taką, a nie inną tożsamość w danym czasie.

Ze względu na deficyty w zakresie ujmowania tożsamości, jakie niesie ze sobą perspektywa konstruktywizmu tradycyjnego, warto przywrócić się temu, w jaki sposób zagadnienie to jest analizowane przez przedstawicieli drugiego, tj. krytycznego nurtu w konstruktywizmie. W jego ramach uwaga badawcza koncentruje się na dyskursie, który jako kategoria analityczna z początkowo został na gruncie nauk społecznych (lingwistyki, semantyki, psychologii, socjologii czy filozofii) i stąd zapożyczony przez badaczy stosunków międzynarodowych. Istotą podejmowanego tutaj wysiłku badawczego jest dostarczanie rozumienia subiektywnych znaczeń poprzez dekonstrukcję aktów mowy lub tekstów pisanych⁵⁴. Dyskurs zatem odnosi się do aktów komunikacji w postaci np. wypowiedzi, wywiadów czy artykułów prasowych. Odkrywanie semantyki owych wypowiedzi odbywa się za pomocą określonych technik badawczych, jak m.in. analiza zawartości treści. Badania językowe uprawiane są głównie w ramach postpozytywistycznego nurtu badawczego i prowadzi się je, odwołując się do jakościowych metod badawczych, jakimi są właśnie: analiza dyskursu, krytyczna analiza dyskursu (CDA)⁵⁵ czy wspomniana już analiza zawartości treści⁵⁶. U ich podstaw leży założenie o zmiennej naturze rzeczywistości, która jest konstruowana społecznie. Nie ma zatem obiektywnej nauki, która może ustalać prawdy uniwersalne. Celem badań prowadzonych w tym nurcie jest docieranie do subiektywnych znaczeń i prawd o rzeczywistości politycznej⁵⁷. Badacze korzystają już z wzorców prowadzenia tego typu badań, które czerpią na razie z nauk o komunikowaniu czy socjologii jakościowej.

W ramach badań nad dyskursem w naukach społecznych wyróżnić można trzy perspektywy⁵⁸. W ramach pierwszej z nich prowadzone są badania nad dyskursem z perspektywy socjolingwistyki, gdzie traktuje się dyskurs jedynie jako tekst (mówiony lub pisany). W drugiej grupie podejść badawczych do dyskursu czerpie się z twierdzeń Michela Foucaulta na temat języka, wskazując na związek między wiedzą

⁵⁴ J. Torfing, *Discourse theory: Achievements, arguments, and challenges*, w: D. Howarth, J. Torfing (red.), *Discourse Theory in European Politics*, Norton, New York 2005, s. 6.

⁵⁵ R. Wodak, M. Meyer, *Methods of Critical Discourse Analysis*, Sage, London 2009.

⁵⁶ Więcej na ten temat znaleźć można w pracy W. Szostaka i J. Kowalik (red.), *Metodologiczne problemy nauk o polityce*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2007.

⁵⁷ Opracowania tego zagadnienia będzie można znaleźć m.in. w: J. Wesley, *Analyzing qualitative data*, w: K. Archer, R. Gibbins, L. Youngman, *Explorations: A Navigator's Guide to Research in Canadian Political Science*, ITP Nelson, Toronto 1998.

⁵⁸ J. Torfing, op. cit., s. 1–32.

a władzą⁵⁹. W tej perspektywie dyskurs rozumiany jest jako określona praktyka społeczna realizowana w celu budowy relacji władzy, a analiza dyskursu odbywa się poprzez analizę językowych i pozajęzykowych elementów dyskursu. W nauce o stosunkach międzynarodowych inspiracją twierdzeniami M. Foucaulta w zakresie języka widoczna jest w ramach krytycznej analizy dyskursu, zwłaszcza w postaci prac Normana Fairclougha⁶⁰. Badania prowadzone w tym duchu mają na celu odkrywanie ukrytych w języku relacji władzy. Norman Fairclough postrzega dyskurs jako jedno z narzędzi budowania dominacji w relacjach aktorów społecznych.

Badania w ramach trzeciego nurtu inspirowane są pracami Jacques'a a Derridy, który głosi pogląd, iż dyskurs oraz rzeczywistość społeczna wzajemnie siebie konstytuują⁶¹. Dyskurs dotyczy tworzenia wartości, tożsamości oraz znaczeń. Celem dyskursów jest organizowanie przestrzeni politycznej (międzynarodowej), dzięki czemu możliwe jest odróżnienie tego, co wewnętrzne, od tego, co zewnętrzne⁶². Zastosowanie tych twierdzeń na gruncie nauk o polityce zapoczątkowane zostało w pracach Ernesta Laclau i Chantal Mouffe⁶³. Autorzy ci wychodzą z założenia, iż dyskurs tworzy świat społeczny oraz nadaje w jego ramach określone znaczenia, ale kategorie te zawsze są zmienne. Żaden dyskurs nie jest zamkniętą rzeczywistością, ale podlega ciągłym zmianom na skutek kontaktu z innymi dyskursami. Centralnym punktem tej teorii jest pojęcie walki dyskursów (ang. *discursive struggle*) o dominację i hegemonię.

Analiza dyskursu zakorzeniona jest mocno w ramach poststrukturalistycznej tradycji nauk społecznych. Ramy założeń teoretycznych odnoszących się do analizy dyskursu na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych wprowadzone zostały przez Jeniffer Milliken, która wyodrębniła trójelementowy program badawczy, jaki odnosi się do badań nad dyskursem⁶⁴.

Po pierwsze, badaczka zakłada, iż dyskurs tworzy system znaczeń (ang. *representations*), który to system należy analizować, odwołując się do empirycznego modelu badań naukowych, ze szczególnym uwzględnieniem analizowania związku między różnymi znaczeniami (zwłaszcza przeciwstawnymi). Badania w tym zakresie odnosić się powinny do analizowania, w jaki sposób dyskurs konstytuuje rzeczywistość międzynarodową.

Po drugie, dyskurs tworzy rzeczywistość, nadając poszczególnym jej elementom rangę oraz hierarchiczną ważność. Po trzecie, J. Milliken wskazuje na fakt, iż w ramach

⁵⁹ M. Foucault, *Power-knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*, Pantheon Books, New York 1980.

⁶⁰ N. Fairclough, *Language and Power*, Longman, London 1989; idem, *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, Longman, London 1995.

⁶¹ J. Derrida, *De la grammatologie*, Les Éditions de Minuit, Paris 1967.

⁶² J. Czaputowicz, op. cit., s. 421.

⁶³ E. Laclau, Ch. Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy Towards a Radical Democratic Politics*, Verso, London–New York 1985.

⁶⁴ J. Milliken, *The study of discourse in international relations: A critique of research and methods*, „European Journal of International Relations” 1999, nr 5(2), s. 225–254.

danych struktur politycznych dochodzić może do rywalizacji między praktykami dyskursywnymi o dominację w przestrzeni publicznej⁶⁵. Badania nad tym wątkiem powinny skupiać się na sposobach podtrzymywania danego dyskursu.

Postmodernistyczna nić konstruktywizmu jest reprezentowana m.in. w pracach Roxanne Doty, które odnoszą się do analizy praktyk dyskursywnych w odniesieniu do kategorii, jaką jest polityka zagraniczna⁶⁶. Autorka zakłada, iż jest to przestrzeń konstruowana społecznie, i analizuje przebiegające tutaj procesy dyskursywne. W tym celu rozwija ona podejście badawcze zwane *Discursive Practice Approach* (DPA), które podkreśla językową konstrukcję rzeczywistości. W ramach tej interpretacji polityki zagranicznej nieodłącznym jej elementem jest analiza w poszukiwaniu kategorii władzy konstruowanej przez poszczególne dyskursy. Autorka ta wychodzi z założenia, iż tożsamość państwa nie jest dana z góry, na stałe utrwalona, ale stanowi produkt praktyk dyskursywnych⁶⁷. Dyskursy takie organizują wiedzę na temat tego, co jest zewnętrzne w stosunku do państwa, a co stanowi o jego wewnętrznej specyfice. Obydwa te wymiary (zewnętrzny i wewnętrzny) konstytuują tożsamość uczestnika relacji międzynarodowych. To, co wewnętrzne, to całość, która konstytuuje oraz ustanawia relacje społeczne wokół określonych struktur znaczeniowych⁶⁸. W tym ujęciu dyskurs odnosić może się zarówno do tekstów pisanych, jak i – co ważniejsze – do określonych praktyk społecznych, do których tekst ten jest przypisany. Lingwistyczne oraz behawioralne aspekty zachowań społecznych tworzą dany dyskurs. Efektem praktyk dyskursywnych są nie tylko wypowiedzi, ale także zachowania. W tym ujęciu analiza dyskursu koncentrowałaby się na badaniu pozajęzykowego aspektu wypowiedzi. W odniesieniu do tożsamości dyskurs tworzy narrację na temat specyfiki wewnętrznej danego państwa. R. Doty stoi na stanowisku, iż tożsamość jest kategorią konstruowaną na podstawie dyskursu, a jej specyfikę w danym czasie i miejscu badać należy na podstawie analiz empirycznych⁶⁹. Głównym pytaniem badawczym, jakie w tym kontekście stawia R. Doty, brzmi: jak powstaje dyskurs na temat tożsamości danego państwa? W procesie wyjaśnienia tego fenomenu autorka powołuje się na prace postmodernistycznych badaczy, którzy wskazują na istnienie tzw. dominujących znaczników (J. Derrida) czy punktów kulminacyjnych (ang. *nodal points*) w ujęciu Ernesta Laclau i Chantal Mouffe. Dyskurs rozumiany jest tutaj jako

⁶⁵ J. Milliken, *Discourse study: Bringing rigorto critical theory*, w: K.M. Fierke, K.E. Jørgensen (red.), *Constructing International Relations: The Next Generation*, Routledge, London–New York 2001, s. 136–160.

⁶⁶ R. Doty, *Foreign policy as a social construction: A post-positivist analysis of U.S. counterinsurgency policy in the Philippines*, „International Studies Quarterly” 1993, nr 3(37), s. 297–320.

⁶⁷ Autorka jest przedstawicielką *Essex School of Discourse Theory*. Szkoła ta łączy badaczy zajmujących się kategorią dyskursu i odwołujących się do tej metody badawczej. Założycielami tej szkoły analizy dyskursu byli Ernesto Laclau i Chantal Mouffe. Przedstawiciele tej szkoły prowadzą badania w duchu poststrukturalizmu.

⁶⁸ R. Doty, *Immigration and national identity: Constructing the nation*, „Review of International Studies” 1996, nr 3(22), s. 235–255.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 239.

utrwalanie znaczeń wokół punktów kulminacyjnych, na podstawie których budowana jest następnie narracja na temat tożsamości danego podmiotu. *Nodal points* są zatem punktami odniesienia, które pozwalają łączyć różne elementy dyskursywne we wspólny system znaczeń. R. Doty wyjaśnia, iż praktyki dyskursywne nadają znaczenia temu, co odnosi się do wewnętrznej specyfiki państwa, jak również legitymizuje te elementy, które są zewnętrzne w stosunku do niego⁷⁰. Odbywa się to poprzez przekształcanie pewnych tematów w dyskursywne punkty kulminacyjne. Autorka za pomocą tego ujęcia badała m.in. brytyjską tożsamość, uznając dyskurs wokół idei *Commonwealth* za kulminacyjny moment, wokół którego budowana jest narracja o brytyjskiej tożsamości w przestrzeni międzynarodowej.

David Campbell, przedstawiciel konstruktywizmu krytycznego, w pracy *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*⁷¹ bada tożsamość państwa w powiązaniu z prowadzoną przez niego polityką zagraniczną. Autor prowadził m.in. badania polityki zagranicznej USA jako funkcji tożsamości w przestrzeni międzynarodowej. D. Campbell postrzega tożsamość państwa jako efekt praktyk dyskursywnych, w ramach których narracja na temat zagrożenia płynącego z zewnątrz służy elitom rządzącym do organizowania wyobrażenia „nas” w odróżnieniu od „innych”, będących dla nas zagrożeniem⁷². Słabością tego typu spojrzenia jest jednak brak możliwości empirycznej weryfikacji tezy, iż funkcjonowanie państwa w przestrzeni międzynarodowej wynika z jego polityki zagranicznej, której punktem kulminacyjnym jest dyskurs na temat zagrożenia ze strony innych. Najczęściej bowiem tego typu dyskurs służy potrzebom wewnętrznych rozgrywek politycznych w celu utrzymania lub zdobycia władzy. Z analitycznego punktu widzenia trudno orzec, czy dyskurs na temat zagrożenia płynącego ze strony podmiotów zewnętrznych jest rzeczywistym faktem czy raczej strategią służącą wewnętrznym celom politycznym. Tej kwestii konstruktywizm krytyczny w ujęciu Davida Campbella nie rozstrzyga.

Maja Zehfuss, którą również zaliczyć można do szkoły konstruktywizmu krytycznego, ukazuje specyfikę tożsamości państwa w przestrzeni międzynarodowej na przykładzie Republiki Federalnej Niemiec od zakończenia zimnej wojny⁷³. Jednocześnie twierdzenia autorki stanowią polemikę z pracami A. Wendta i jego ustaleniami w zakresie specyfiki tożsamości państwa w przestrzeni międzynarodowej. M. Zehfuss twierdzi, iż proponowane przez A. Wendta ujęcie tożsamości jest problematyczne. Brakuje w nim bowiem fundamentalnej definicji tożsamości państwa w przestrzeni międzynarodowej, jak również wskazania na sposób jej nabywania, powstawania⁷⁴. M. Zehfuss proponuje, aby deficyt ten pokonać, włączając do konstruktywistycznych

⁷⁰ Ibidem, s. 254.

⁷¹ D. Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, Manchester University Press, Manchester 1992.

⁷² Ibidem, s. 75.

⁷³ M. Zehfuss, op. cit., s. 315–348.

⁷⁴ Ibidem, s. 347–348.

analiz odnośnie do tożsamości kwestie dyskursu oraz uwarunkowań historycznych jako kluczy do zrozumienia sposobu powstawania tożsamości, jak również jej treści.

W ramach konstruktywizmu krytycznego analizuje się zatem zjawiska polityczne w poszukiwaniu subiektywnych ich definicji w ramach danych wspólnot politycznych. Powstałe w tożsamości, postrzegane są jako zmienne i dynamiczne kategorie, które ulegają modyfikacjom na skutek pojawienia się nowych interpretacji. W takim ujęciu tożsamość jawi się jako określona dyskursywna rzeczywistość. Wniosek z tego wysnuć można taki, iż tożsamość w ujęciu podejść dyskursywnych ma charakter zmienny i stanowić może albo efekt dyskursywnej walki, albo odwzorowanie wiedzy i oczekiwań dotyczących tożsamości artykułowanej przez „istotnych innych”, aktorów zewnętrznych.

Wnioski

Ukazane w artykule geneza, specyfika oraz wybrane przypadki odnoszące się do fenomenu tożsamości w przestrzeni międzynarodowej pozwalają na wyciągnięcie następujących wniosków. Po pierwsze, nauka o stosunkach międzynarodowych dzięki popularności twierdzeń konstruktywistycznych od lat 80. XX w. skłania się w kierunku analizowania rzeczywistości międzynarodowej, czyniąc kategorię tożsamości jednym z istotniejszych czynników ją wyjaśniających. Coraz częściej także kategoria dyskursu staje się metodą badania i rozumienia specyfiki tożsamości, ale także narzędziem kształtowania i nadawania treści owemu fenomenowi.

Oferowana przez konstruktywizm optyka postrzegania tożsamości stanowi wyzwanie dla dotychczasowych paradygmatów nauki o stosunkach międzynarodowych ze względu na zwrócenie uwagi badawczej na niematerialny aspekt relacji międzynarodowych, jak również poprzez podkreślenie, iż to dzięki niemu państwa nabywają rozumienie swoich interesów i kształtują strategię działania w przestrzeni międzynarodowej.

Po drugie, nowością wydaje się być teza o zmiennym, procesualnym i kontekstowym charakterze tożsamości, która aby istnieć, potrzebuje interakcji z innymi – nie jest dana *a priori*, lecz ma charakter płynny, podlegając ciągłej konstrukcji. Innym ważnym elementem wnoszonym przez paradygmat konstruktywistyczny jest nadanie dyskursowi roli kreatora owej tożsamości, jak również charakter narzędzia jej dekonstrukcji i rozumienia. W tym miejscu wskazać należy na niebezpieczeństwo subiektywizacji interpretacji fenomenu tożsamości i jego uwikłanie w konteksty polityczne czy kulturowe. Z tego względu w dyskursywnej perspektywie tożsamość jawi się jako konstrukt polityczny językowo narzucony i wykreowany w danym czasie.

W wyniku przeprowadzonej analizy potwierdziło się wyjściowe założenia o braku spójnej definicji fenomenu tożsamości w ramach nurtu konstruktywistycznego oraz różne jego interpretacje w zależności od analizowanej wersji konstruktywizmu. Nasuwa się także konstatacja, iż sam konstruktywizm ma deficyty w zakresie odwoływania się do tożsamości w procesach analizy rzeczywistości międzynarodowej. Należą do

nich, oprócz wspomnianego pluralizmu definicyjnego, także Wendtowskie spojrzenie na systemowy charakter tożsamości, w którym autor nieco pomija odpowiedź na pytanie, dlaczego państwa przyjmują taką, a nie inną tożsamość w danym czasie. W tej materii pomocne może być odwoływanie się do konstruktywizmu krytycznego w wersji dyskursywnej, który podejmuje się interpretacji fenomenu tożsamości zakorzenionych w języku.

Opisane powyżej zagadnienia stanowią jedynie przyczynek do dalszych analiz i badań nad fenomenem tożsamości państw w przestrzeni międzynarodowej.

Discursive Approach to the Identity of the State in International Relations

The issue of the identity of state participants in international relations since the 1980s begins to return to scientific reflection on international relations thanks to the changes that constructivism has brought to the international relations science⁷⁵. Its view on the ontological dimension of international reality allows for the analysis of issues such as identity, discourse, norms and values in international space, which have so far remained on the margins of theoretical reflection of mainstream paradigms, such as neorealism or neoliberalism.

Thanks to the so-called constructivist turn, identity has become one of the most important issues through which the international reality is analyzed. However, the multitude of constructivist interpretations of international reality, expressed in the existence of several of its varieties (the article adopts a dual division into traditional and critical constructivism) is a source of multiple interpretations of the phenomenon of state identity within this paradigm. This multiplicity is at the same time a source of constructivist problems with the category of identity: a way of examining and explaining, as well as ambiguity in terms of definition. It is worth paying attention to the discursive approach to identities offered by researchers representing critical constructivism, referring in this aspect to the achievements of the poststructuralist tradition of language studies. Here, the identity of the state appears as a impermanent, processual and contextual phenomenon, agreed and shaped by means of language. This approach to the identity of the state constitutes a challenge for those stuck in the positivist or behavioral tradition of scientific paradigms of the international relations science.

Keywords: identity, constructivism, post-structuralism, discourse, international relations.

⁷⁵ Changes introduced to the international relations science by representatives of constructivism are referred to as the so-called constructivist return. The ambition of constructivist researchers is not to build a great or comprehensive theory of international relations, but becoming a platform for dialogue of existing approaches, so as to be able to point out the elements they omit within the analysis of international reality. The essence of reflection within constructivism is to draw research attention to the content and sources of state's interests in international space and their social background. More on this subject in the work of J. Czeckel, *The constructivist turn in international Relations Theory*, „World Politics” 1998, nr 50, s. 324–348.